

<https://doi.org/10.15407/rksu.39.130>
УДК 027.54(477.83-25)71:025.17:[091:070]-057.87(477.8)"18/19"

Лідія Сніцарчук, доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
заступник генерального директора з наукової роботи,
Львівська національна наукова бібліотека України
ім. В. Стефаника (Львів, Україна)
ORCID: 0000-0002-7272-9357
E-mail: lidija_s@ukr.net

РУКОПИСНА ПРЕСА УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ — ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ ст. У ФОНДІ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. СТЕФАНИКА

Мета роботи — репрезентація рукописної преси учнівської та студентської молоді (друга половина ХІХ — перша третина ХХ ст.), що зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника, урухомлення дослідницького інтересу до цього виду преси, а також запровадження до наукового обігу низки донині невідомих рукописних часописів вказаного періоду. **Методологія** роботи сформована на основі соціокомунікаційного, соціокультурного, мікроісторичного підходів із застосуванням історичного, архівного, хронологічного, бібліографічного, проблемно-тематичного методів, а також методу систематизації та класифікації. **Наукова новизна.** До наукового обігу залучено корпус рукописних видань, які видавали учні і студенти навчальних закладів Львова, Станіславова (нині Івано-Франківськ), Чернівців у вказаний період. Проаналізовано особливості творення цих газет і журналів, з'ясовано роки їх видавання, схарактеризовано організаційні, змістові, аудиторні прикмети. **Висновки.** Зосереджена у фонді Бібліотеки рукописна преса учнівської

Цитування: Сніцарчук Л. Рукописна преса учнівської та студентської молоді другої половини ХІХ — першої третини ХХ ст. у фонді Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2025. № 4 (39). С. 130—143. <https://doi.org/10.15407/rksu.39.130>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

та студентської молоді дає змогу наповнити й доповнити важливу історичною інформацією повнокровну картину історії преси XIX — першої третини XX ст. Видання учнівства та студентства для власної аудиторії формували культурне середовище, плекали національну ідентичність, головно ж були першими кроками її творців на шляху до професійної культурологічної, політичної та суспільної журналістики. Процес віднайдення рукописної преси загалом, що триває вже декілька десятиліть, звільнених від ідеологічних гноблень, сприяє науковому прочитанню більшості збережених писаних газет і журналів. Однак цей багатогранний, суспільно й культурно значущий пресовий феномен залишається наразі маловивченим. Чимало часописів не віднайдено й досі, що не дозволяє сформувавши достовірну медіакарту рукописної журналістики. Запроваджена до наукового обігу писана преса учнівської та студентської молоді, інші рукописні часописи, що збереглися не тільки в Бібліотеці, а й у книгозбірнях та архівах України й закордоння, все ж потребують докладного вивчення як унікальна модель комунікації з особливими метою і завданнями, своєрідними дискурсивними практиками — текстами та підтекстами, смислами та акцентами, уважне прочитання яких значно розширить знання про цю особливу павіть історико-культурної спадщини загалом, історію рукописної журналістики та історію преси зокрема.

Ключові слова: Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, рукописна преса, учнівські та студентські часописи, пресознавство, бібліографія преси, редакція, видавець, дискурсивні практики, історико-культурна спадщина.

Актуальність теми дослідження. Історія становлення, розвитку і функціонування рукописної преси другої половини XIX — першої третини XX ст. донині належним чином не вивчена, а отже, докладно не з'ясована і не насвітлена. Це пов'язано передовсім із складнощами віднайдення цього непростого медійного продукту, який зосереджений здебільшого у фондах громадських, політичних, культурних установ, товариств, об'єднань, в особових зібраннях громадських, політичних, культурних діячів, що зберігаються у сховищах архівів, книгозбірень, музеїв, у приватних колекціях тощо. Інформація про той чи інший рукописний часопис, який не зберігся (не знайдений) донині, зафіксована лише в мемуарах, щоденниках, листуванні ініціаторів та учасників його творення, а також тих читачів, які були достатньо ознайомлені з камерним процесом творення рукописних видань. Ще однією причиною, яка вочевидь стримує дослідницькі пориви науковців, є незначний період виходу часописів у світ, складнощі в розв'язанні прибраних імен учасників редакційних і авторських груп, потреба надважного відчитання суті і смислів вміщених матеріалів, контекстуальності насвітлених фактів, подій, історій. Однак українсько-, польсько-, німецькомовна, білінгвальна (українсько-польська, польсько-німецька) рукописна преса минулого, яку зберігає у своєму фонді Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (далі — Бібліотека), містить чимало цінної для дослідників інформації, що розкриває особливі умови формування і функціонування цих пресових форм у насиченому гетерогенному медіасередовищі минулих століть.

Нині у фонді Бібліотеки зберігаються понад 90 рукописних пресових видань загалом — газет, журналів, вісників, інформаційних листків, бюлетенів указанного періоду. Однак наголошу, що ця кількість часописів не є зовсім точною, оскільки фонд установи постійно поповнюється новими архівними збірками, окремими групами документів, серед яких раз у раз віднаходяться окремі числа писаної преси або ж певні її фрагменти — поодинокі сторінки, уривки текстів, елементи художнього оформлення тощо. Частина цих різних за творчими спільнотами, видавничими намірами, змістовим наповненням, читацькою аудиторією часописів уже частково оглянута дослідниками, однак більшість важливих для історії рукописної преси видань потребує запровадження до наукового обігу, а відтак уважного різноаспектного вивчення.

Аналіз досліджень і публікацій. Ведучи мову про рукописні видання учнівської і студентської молоді, відзначаю низку різножанрових досліджень, присвячених її вивченню. Серед них достатньо відомі праці «Рукописні гумористичні часописи» В. Гнатюка, «Рукописні часописи української молоді» А. Животка, «Галицько-руське письменство 1848—1865 р.» О. Терлецького, «Д-р Остап Терлецький. Спомини і матеріали» І. Франка.

Важливу роль у формуванні реєстрів рукописної преси, де зафіксовано рукописні видання учнів і студентів, відіграли бібліографічні покажчики: В. Ігнатієнка («Бібліографія української преси 1816—1916», 1930), Є. Місила («Бібліографія української преси в Польщі (1918—39) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918—19)», 1991), Б. Чернякова («Джерела до історії української преси учнівської та студентської молоді (XIX — початок XX ст.)», 2005). У контексті цієї статті важливими є доповіді П. Баб'яка («Матеріали архівів до історії українських видавництв і редакцій періодичних видань XIX — поч. XX ст.») та М. Трегуб («Тематична палітра фонду "Окремих надходжень"»), виголошені на одній з перших конференцій Бібліотеки (1996 р.), присвячених аналізу унікальних документів рукописної україніки. Завдяки цим матеріалам науковці отримали чітку адресність зберігання низки рукописних часописів, а також інформацію про їх заснування та функціонування, про учасників пресотворчого процесу.

Дослідники Науково-дослідного інституту пресознавства Бібліотеки, послідовно вивчаючи пресодруки минулого з метою створення бібліографічного довідника «Українська преса в Україні та світі XIX—XX ст.» (нині зацікавлені користувачі мають змогу працювати з вісьмома томами цього багатотомного видання, що охоплюють відомості про українську пресу від 1812 р. до 1920 р.), опублікували ряд історико-бібліографічних описів рукописних видань указаних років. У цих описах зафіксовано вихідні дані виявлених на той час рукописних часописів, окреслено проблемно-тематичні напрями змісту і головню з'ясовано їхню наявність у фондах Бібліотеки та інших книгозбірень, архівів, музеїв; наведено літературу, де міститься ін-

формація про ці видання, що, звісно, дозволяє нині значно спростити пошуковий етап досліджень. Історико-бібліографічні дослідження М. Галушко («Українські часописи Станіслава (1879—1944 рр.)», 2001) та «Українські часописи Тернополя і Тернопільщини (1886—1944 рр.)», 2008), В. Габора («Українські часописи Ужгорода (1867—1944 рр.)», 2003), О. Дроздовської («Українські часописи повітових міст Галичини (1865—1939 рр.)», 2001), М. Романюка («Українська преса Північної Буковини 1870—1918 рр.»), 1998), колективна бібліографічна праця науковців НДІ пресознавства («Українські часописи Львова 1848—1939 рр.»), 2001—2003) насвітлюють основну бібліографічну інформацію і визначають характерні особливості змісту тих рукописних видань, що були опрацьовані, до слова, *de visu*, або ж фіксують віднайдені в інших джерелах відомості про ті видання, розшукати які не вдалося.

Цінне дослідження Я. Дашкевича про «Перший український критико-бібліографічний журнал (“Бібліографічний вістник”, Львів, 1914)» розкриває особливості рукописного видання, яке зберігається у відділі рідкісної книги Бібліотеки. Вчений відзначив неабияку інтелектуальну потугу молоді — ініціаторів та учасників творення цього журналу — членів бібліотечної комісії НТШ, «які поставили собі за мету, цілком явно, плекання освіченої інтелігентської еліти» [1, с. 373]. Підкреслю, що автор докладно вивчив за протоколами бібліотечної комісії НТШ та іншими архівними документами історію видавання журналу, з’ясував імена осіб, які працювали над його змістом, а головно наголосив на потребі продовжувати його вивчення і, зокрема, хоча б «спробувати визначити авторів рецензій і учасників тих триступневих самоосвітніх гуртків, для яких насамперед був призначений “Бібліографічний вістник”» [там само].

Особливу увагу варто також звернути на дослідження О. Федорука «Станіславівський рукописний часопис “Зірка”: коментар до Франкового датування. Питання атрибуції». Наразі відомі чотири числа цього видання молоді, які побачили світ упродовж 1865—1867 рр. Завдяки копіткій роботі О. Федорука зацікавлений читач має змогу докладно ознайомитися з додатком до його статті, де вміщено зміст наявних у фонді Бібліотеки першого, другого і четвертого чисел часопису, спорядженим ґрунтовними коментарями і примітками вченого. Важливими для формування загальної картини розвитку рукописної преси молоді є праці Т. Решетухи («Видавнича справа Тернопілля кінця XIX — першої третини XX століття (на матеріалі українськомовних видань)», 2011) та О. Філіпової («Еволюція молодіжних рукописних сатирично-гумористичних видань Галичини другої половини XIX — початку XX ст.»), 2014).

Не будучи об’єктом комплексного вивчення загалом, рукописна преса, зокрема її типогрупа — учнівські та студентські часописи, все ж слугувала емпіричним матеріалом для різноматематичних міждисциплінарних

досліджень пресознавчої, журналістикознавчої, літературознавчої, історичної, культурологічної тематики, в яких конкретні часописи означеного періоду розглядалися з комунікативною, інформаційною, тематичною контекстуалізацією. Відзначу, як приклад, дослідження О. Богуславського («Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради та українських урядів 1917—1920 рр.», 2002), Т. Решетухи («Видавнича справа Тернопілля кінця ХІХ — першої третини ХХ століття (на матеріалі українськомовних видань)», 2011), І. Роздольської («Літературний феномен Українських Січових Стрільців: функціонування та структура покоління», 2021). Однак рукописна преса і дотепер не потрапила в коло прицільних наукових інтересів українських дослідників, за винятком тих публікацій, які присвячені лише конкретному часопису чи певній групі видань, об'єднаних цілістю ідей, поглядів, соціального чи професійного середовища.

Мета дослідження: репрезентація рукописної преси учнівської та студентської молоді (друга половина ХІХ — перша третина ХХ ст.), що зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника, урухомлення дослідницького інтересу до цього виду преси, а також запровадження до наукового обігу низки донині невідомих рукописних часописів указанного періоду.

Виклад основного матеріалу. Ведучи мову про рукописну пресу, Б. Черняков відзначав, що «Серед періодики цього типологічного ряду найбільш представницькими є видання учнівської і студентської молоді, для якої участь у підготовці, випуску і розповсюдженні рукописних, гектографованих і т. п. газет та журналів була формою не лише заповнення дозвілля, становлення особистості, а й входження в літературу, журналістику, прилучення до суспільної діяльності, а в певні історичні періоди — навіть до революційної чи національно-визвольної боротьби» [2, с. 3]. Видавання писаної преси вказаного періоду здійснювалося зусиллями учнів і студентів різнотипних навчальних закладів для конкретної читацької аудиторії, об'єднаної спільними інтересами. (До слова, поняття «писана преса» запроваджено до використання цією творчою когортою молоді ще на початку 1860-х років.) За тематичним наповненням це були здебільшого літературно-художні, сатирично-гумористичні, культурно-просвітницькі, станові газети і журнали.

Літературно-художні часописи становлять особливу сторінку історії рукописної преси молоді, що здобувала різноступеневу освіту. Звісно, ці видання різнилися між собою рівнем оприявнюваної творчої продукції, вправністю, майстерністю, талантом молодих, які намагалися в такий спосіб заявити про себе, продемонструвати своє розуміння і сприйняття дійсності. Серед них: «Зільник молодецьких праць» (Львів, 1884), «Молодецька праця» (Львів, 1884), «Бурсакъ» (Станіславів, 1893), «Ідея» (Тернопіль, 1905—1906) та інші видання, історико-бібліографічні описи яких опублі-

ковано у вже згадуваному багатотомнику «Українська преса в Україні та світі XIX—XX ст.». До деяких матеріалів цих газет і журналів можна цілком застосувати характеристику, яку дав І. Франко раннім публікаціям «громадського письменника» О. Терлецького, що були вміщені в газеті «Зірка» (1865—1867), — «вповні ученицький характер — багато горячих слів, але дуже мало дійсного знання, живих фактів та обсервацій» [3, с. 4]. (До слова, відомому згодом культурному, громадсько-політичному діячеві О. Терлецькому на час заснування ним цього видання і подання у ньому своїх матеріалів виповнилося 15 років.)

Двотижневу газету «Зірка» (Ф. 205: Терлецький Остап) видавали учасники таємної учнівської Громади у 1865—1867 рр. у Станіславові. Мотивуючи свій вибір тематичного — літературно-художнього — спрямування, редакція в інавгураційній статті (ч. 1) наголошувала на потребі видавання «пожиточної» літературної газети, в якій буде виразно акцентовано українську ідентичність, своєрідні українські — «Руси святої многонадійні жнива». Категоричне редакційне «Політичні статті не приймаються» супроводжувалося інформацією про плановані тематичні блоки: різножанрові літературні твори і відповідно критичні дописи на них та на нові книжкові друки; матеріали з української історії та історії інших народів; публікації з царини української та класичної філології, а також «збирані кавалки» усної народної творчості. Значну увагу, як уже відзначалося, приділив цьому виданню О. Федорук, з'ясувавши низку малозрозумілих аспектів творення і функціонування газети.

Загалом, реставрувати загальну картину сходин молоді, об'єднаної у Громади, розкрити конкретні дії, пов'язані, наприклад, з розповсюдженням української книжки за Збручем — на східноукраїнських землях, схарактеризувати творчі і видавничі аспекти діяльності сприяють спогади тогочасних громадян, зосереджені в особових фондах діячів. Спомини про далекі роки навчання і саморегулятивну культурну діяльність, зокрема видавання рукописної преси, залишили письменник, літературознавець, культурний діяч Роман Заклинський [4], правник і редактор Василь Лукич (Левицький), священник Софрон Левицький, професор Перемишльської гімназії Олекса Ярема [5]. На прохання Р. Заклинського «Спомини про таємну ученицьку “Громаду” в Станіславові» написав С. Левицький [6]. (До слова, С. Левицький — батько культурного діяча, редактора, письменника Василя Софроніва-Левицького). Його домашнє середовище створювало особливу «рідну українську атмосферу». Однак потрапивши до старших класів станіславівської гімназії, він зрозумів, що його український світогляд потребував значного розширення. Після довгих «вразумляючих розговірок» з товаришами по навчанню С. Левицький потрапив до обраного кола учасників станіславівської Громади. Він підтверджував, що, крім різнопланових завдань, зокрема викладу і відповідей на питання з історії,

вивчення і виголошення напам'ять поезій українських поетів, було «читано і розбито критично видавану громадянами писану газету, яка, оскільки собі пригадую, називалася “Барвінок”. Ту газету, видавану раз в місяць, по прочитанню пересилано Громаді іншої гімназії, яка в обмін пересилала нам свою, приміром, пригадую собі “Громада бережанська»» [6, с. 5]. Тож не дивно, що ця обговорювана на сходах громадян писана преса давала поштовх молоді до творчості, до прагнення писати рідною мовою, обговорювати прочитане й формулювати критичні зауваження.

Саме ці юнацькі газети, про які вів мову С. Левицький, не вдалося знайти. Проте маємо до диспозиції ще одну станіславівську «Зірку», шість чисел якої зберігаються у відділі рукописів Бібліотеки (Ф. 205: «Терлецький Остап»). Однак, як і попередня «Зірка», ця газета залишила чимало нерозв'язаних питань щодо років її видавання, комунікаційних культурних, освітніх і просвітницьких ініціатив її творців, прізвищ організаторів змісту, авторів, редакторів тощо. Саме це видання, його назва і місце виходу у світ підвели вченого М. Нечиталюка, який подав в укладеній ним хрестоматії «Українська преса» (т. 2: Преса Галичини 60-х років XIX ст.) роки виходу першої «Зірки» як 1867—1874, на що вказав у своєму дослідженні О. Федорук: «Дещо химерним виглядає датування цього часопису, яке запропонував Михайло Нечиталюк у коментарі до публікації уривків з “Галицько-руського письменства...” О. Терлецького» [7, с. 758]. О. Федорук акцентував: «цитований фрагмент про заснування “Зірки” він (М. Нечиталюк. — Л. С.) коментує двічі на одній і тій же сторінці, причому так, ніби йдеться про різні видання» [там само].

Отже, у Станіславові виходила ще одна «Зірка», видавана за ініціативою молодших від творців попередньої «Зірки» поколінь, однак за їхнім наставництвом і допомогою. У Бібліотеці зберігаються шість чисел цього видання — перше—п'яте, сьоме — за 1877 р. (Ф. 1: НТШ). Проте й тут не обійшлося без нез'ясованих моментів, що стосуються передовсім років її видавання. Перше наявне число газети вийшло у вересні 1877 р., друге — в жовтні 1877 р., третє — в «падолисті» 1877 р., четверте — у грудні 1877 р.; п'яте — без вказаного місяця і року, сьоме — в березні також 1877 р. Зміст видання, зокрема дві поезії, датовані 23.03.1877 і 25.03.1877, підтвердив, що рік не був вказаний помилково. Отже, можу припустити, що нумерація чисел розпочиналася з нового навчального року — у вересні. Тож наявне сьоме число за березень 1877 р. є першим (попереднім) річником виходу газети, який провадився впродовж 1876—1877 навчального року. Наступні числа — перше—п'яте за 1877 р. — це наступний річник виходу «Зірки».

Дослідникам варто заглибитися у зміст наявних семи чисел, що був продумано творений, тематично виважений. У «Зірці» вміщено поетичні й прозові твори, літературознавчі тексти («Перегляд LXI (останньої) думки Т. Шевченка», «Провідні гадки в повістях Стороженка и Марка Вовчка»),

фольклорні записи громадян («З народних уст» К. Сосенка, «Народні перекази» Єдинастюка, «З народної думки»); перекладні твори («З Волини (уривок) написала Анна Барвінок» (пер. з журналу «Основа»); «О читанню книжок», пер. зі статті польського письменника, культурного, громадського і політичного діяча Ю.-І. Крашевського); критичні матеріали («Слівце критики про переклад статті “О читанню книжок” Крашевського»); статті про актуальні завдання громадян («Голос в справі бібліотеки Громадської» В. Калашника). У зверненнях «Від редакції» вміщувалися здебільшого прохання до громадян про відповідальне ставлення до свого пресового органу загалом та про вчасне подання запланованих матеріалів до редакції для того, щоб могли укласти зміст числа та визначити його обсяг, нагадували про дотримання фонетичного правопису «як в теперішній “Правді”». (Цей журнал, видаваний у Львові у другій половині ХІХ ст., був обов’язковим до передплати всіх громадян.)

С. Левицький назвав серед учасників Громади, які причинилися до пресовидавничої діяльності, передовсім трьох братів Заклинських — Леоніда, Романа і Корнила — «духовних провідників національного життя» гімназійної молоді; І. Белея, згодом редактора низки газет і журналів, наприклад, газети «Діло»; Весоловського — «пізнішого катедр[ального] сотруди́ника і знаменитого проповідника у Львові»; священника Л. Горалевича; К. Сосенка — «дослідника праджерел українського мітологічного світогляду», А. Гладилевича — професора астрономії учительської семінарії, священника М. Левицького та інших осіб, деяких імен пригадати з плином часу автор не зміг [6, с. 8—9]. Більшість названих осіб могли бути авторами «Зірки», однак з’ясувати цього не вдалося, оскільки вміщені тексти підписано прибраними іменами або ж не вказувалося їх взагалі, за винятком лише декількох імен, зокрема К. Сосенка. «Та, на жаль, були се вже послідні роки існування студентських громад. Розпочався у нас рух соціалістичний і переслідування его австрійським урядом. Драгоманівщина, арештування Франка, Павлика, его сестри були гробом освідомлюючої і виховуючої праці гімн[азійної] молодіжі в студентських Громадах» [там само, с. 7—8].

«Праця і Згода» — таку назву дали своєму рукописному журналу літературного спрямування, що був створений 1899 р., учні української Академічної гімназії у Львові. Історія журналу також зберігає немало фактів, пов’язаних з його розшуками. У першому томі довідника «Українські часописи Львова 1848—1939 рр.» цей журнал був згаданий під астериском як не знайдений. У його бібліографічному описі подано покликання на інформацію В. Ігнатієнка [8, с. 685], який відзначав, що видають його «питомі інститута св. Николая». На час підготовки до друку другого тому бібліографічного довідника «Українська преса в Україні та світі ХІХ—ХХ ст.» вдалося відшукати третє число журналу в Центральному державному історичному архіві України в м. Львові [9]. Нині маємо змогу

ознайомитися зі змістом дев'яти чисел цього важливого для студентської молоді видання, однак наступні його дев'ять чисел наразі не знайдено.

За опублікованою в розвідці А. Животка «Рукописні часописи української молоді» інформацією з листа В. Бирчака до нього відомо, що журнал виходив упродовж лютого—червня 1899 р. Редактором перших дев'яти чисел був С. Ганущак, наступних дев'яти — В. Бирчак. Мешкали гімназисти в Інституті св. Миколая у Львові, вочевидь тому й було вирішено, що журнал творено саме тут, де лише «зродилась думка видавати літературно-науковий журнал» [10, с. 6]. Серед авторів журналу В. Бирчак назвав нині знаного письменника В. Пачовського та менш відомого широкому загалу письменника, редактора, греко-католицького священника П. Штокалка (в тексті А. Животка помилково вказано прізвище П. Штокало), який писав під псевдонімом Павло з Войславич. В. Бирчак зазначав, що заборонила видавання журналу, яке виходило без відома і дозволу шкільної влади, дирекція гімназії.

Творці часопису повідомляли про свої видавничі стратегії з надією на залучення до процесу його творення талановитих ровесників, на згуртування навколо видання вмотивованої читацької аудиторії, налагодження ефективної комунікації, взаєморозуміння, корпоративної єдності. У редакційному зверненні до читачів (ч. 1) наголошено, що журнал міститиме суто гімназійну творчість, недосконалу, здебільшого наслідувану, проте редакцію цікавило «не так то, що написано, як се, хто написав», щоб мати змогу стежити за першими кроками гімназистів у літературне середовище, а також «учити ся одні від других і собі взаємно помагати в наших змаганнях». Україна, батьківщина, єдність, рідна мова — провідні теми творчості молодих, які хотіли бачити свій журнал «працею і згодою до спільної мети». Заплановані два основних розділи — красне письменство і критика — наповнювали, крім С. Ганущака (псевдонім Дністровик), Сороковець, Із'яслав Із'яславич, Не-лірик, Зеновій (цей псевдонім належав Мелетію Кічурі, відомому згодом правнику, письменнику, редактору, перекладачеві). Поетичні та прозові проби майбутніх літераторів представлено такими, за авторськими означеннями, жанрами — вірші, елегії, ксенії, анекдотки, новели, оповідання тощо. В. Бирчак повідомляв А. Животку, що, як редактор, він розв'язав журнал не відразу, а лише після завершення твору С. Ганущака під назвою «Аж по смерті: новели з життя учеників», який, отже, публікувався в «Зірці» впродовж усіх 18 чисел.

Серед непомічених дослідниками часописів літературно-художнього напрямку — учнівське польськомовні «*Nasze piśemko*» («Наш журналик»), три числа якого зберігаються в Бібліотеці (Ф. 9: Окремі надходження). Цей часопис, перше число якого вийшло 10 листопада 1935 р., видавали учні другого гімназійного класу Приватної змішаної гімназії ім. Юзефа Пілсудського міста Турки (нині Самбірського р-ну Львівської обл.), а саме учасни-

ки «Класової самопомочи». Літературний журналик повинен був прищепити любов до літератури і до процесу читання, заохотити учнів до літературної творчості, стимулювати до написання статей та вміщення їх у виданні, що мало впливати на покращання оцінок гімназистів. Перші творчі кроки здійснювалися за підтримки старших наставників, проте матеріалу не вистачало, тож із третього числа плановано публікувати «поважні твори», зокрема новелу Марії Конопницької «Дим». Була встановлена ціна журналіка — п'ять грошей, які призначалися для потреб класової самопомочі, для «розвитку її діяльності». Щоб уникнути необ'єктивного оцінювання, яке здійснювали самі читачі, виявлення їхніх симпатій чи антипатій, учні підписували свої тексти винятково псевдонімами, справжні прізвища знали лише редактори Бергер і Клінгер. Прикметно, що гімназисти намагалися імітувати «дорослі» друковані журнали, формуючи логотип, використовуючи колонтитули, коментуючи певні фрагменти текстів. Зміст чисел — здебільшого поетичні твори, бо, як пояснювали редактори, — в гімназії було багато вправних поетів і поеток. Такого типу учнівські часописи давали можливість недосвідченим авторам творчо самореалізовуватися, випробовуючи свою літературну вправність серед однолітків. Тож, як стверджували творці іншого львівського журналіка (1885 р.) під назвою «Jednodniówka» («Одnodнівка») (Ф. 9: Окремі надходження), — «Sobie spiewam nie ludziom» (Собі співаю, не людям).

Особливу форму фіксації семінаристського повсякдення та навчальних реалій репрезентує двомовний — українською і польською мовами — «Вістник», чотири числа четвертого річника якого зберігаються в цифровій колекції «Архів НТШ з Національного Інституту імені Оссолінських, м. Вроцлав, Польська Республіка», яка була передана Бібліотеці за доброю ініціативою тодішнього директора установи А. Юзвенка. 1890-й — четвертий рік виходу часопису, який видавали учні львівського інтернату для української молоді, що був заснований і перебував під патронатом ордену змартвихстанців (воскресенців) у Львові. Редакційна стаття, яка відкривала перше число цього річника, містить важливу інформацію для пресознавчого опису: по трьох роках виходу часопису його видавання було припинено, і лише у квітні 1890 р. він почав виходити знову. Отже, рік виходу часопису — 1885-й, проте більше інформації про нього наразі знайти не вдалося.

Перерва у два роки була спричинена, наскільки зрозуміло зі вступної статті, прагненням духовних отців, які опікувалися інтернатом, ввести нові правила для повсякденних учнівських практик, що дозволяло вихованцям почуватися вільніше під час процесу їх шкolenня і побутування. Однак отці були змушені повернутися до попередніх приписів і більш вимогливих порядків через послаблення учнівської дисципліни. Часопис, головним редактором якого був Вітольд Рогошевський, слугував своєрідним літописом повсякденних подій у закладі, основним завданням якого було виховування

учнів «на добрих русинів» (українців). При відновленні часопису відзначалося, що важливим для отця-наставника буде залучення учнівства до активної участі в житті колективу і, зокрема, до видавання часопису. Крім основної кількосторінкової колонки інтернатських новин, формування якої було основним обов'язком головного редактора та двох його помічників, у виданні містився додаток «Науковий поступ у нас» з підзаголовком «Працею до Правди». У ньому оприлюднювалися статті вихованців інтернату, де обговорювалися мета і завдання, особливості процесу отримання знань, а також подавався читацький аналіз (розбір) попередніх випусків часопису. Це був доволі оригінальний винахід отця-наставника — спонукати вихованців до уважного прочитання видання, його аналізу і якісного викладу своїх міркувань щодо змісту того чи іншого числа, що змушувало майбутніх служителів Церкви відповідально ставитися до висловленого, шліфувати майстерність слова, а головно перебувати в курсі всіх інтернатських справ. (До слова, всі числа «Вісника» зберігалися в отця, що дозволяло йому «без контролю» провадити контроль за читанням вихованцями часопису.)

До творення сатирично-гумористичної рукописної преси, як відомо, причинилися студенти Львівської духовної семінарії 1860-х років («Гомін», «Жельман», «Фірман», «Відьма»), Інституту св. Миколая («Кропива», Львів, 1892); приватні особи, які мали особливі причини і натхнення оприлюднити у світлі сатири певні події культурного життя українства («Дуля», 1864). Ці видання достатньо відомі дослідникам, зокрема завдяки вже згадуваному історико-бібліографічному дослідженню «Українська преса в Україні та світі ХІХ—ХХ ст.». Проте про газету «Люстро или фанатикъ» у бібліографічних чи довідкових джерелах інформації не знайшлося. У Бібліотеці збережено єдине — сьоме — число гумористичної газети для «учених-русинів» (Ф. 9: Окремі надходження), випущене у світ 13 червня 1888 р. У вихідних даних зазначено місце видання «Чорні Вівці», що, рівно ж як і зміст низки матеріалів, присвячених Буковині і буковинському навчальному повсякденню, вказує на Чернівці. Читачам пропонувано це, за означенням редакції, літературно-політичне письмо «для веселости и сміху» з матеріалами таких, за визначенням редакції, жанрових форм: гуморески, байки, небилиці, дурниці, фінти, анекдоти, жарти і картинки. Зміст видання — передовсім тематика, актуальна для учнівського гімназійного життя, — специфіка комунікації в колективі ровесників. Однак у цьому числі вміщено немало матеріалів, де обговорювано з русофільських позицій суспільно-політичні проблеми, зокрема міжнаціональні відносини (українці / поляки), а також особливості протистояння русофілів українському табору. Докладніше вивчення змісту газети дозволяє стверджувати, що серед членів редакції та авторів були симпатичні й галицького русофільства — надто турбували їх повідомлення про життя української спільноти у Львові. Політичні новини редакція подавала згідно зі своїми поглядами на соціум та його культурне

і політичне життя, надійно, як здавалося, прикривши їх подання гумористичним флером від цензурних зазіхань. Однак глумливо-насмішкуватий тон у висвітленні суспільно-політичної інформації все ж призвів до закриття видання, тож наявне у фонді Бібліотеки сьоме число виявилось останнім судячи з напису на «надгробному камені “Люстрові”»: 1 грудня 1887 — 1 червня (за старим стилем) 1888 р., опублікованому у цьому ж числі.

Наукова новизна. До наукового обігу залучено корпус рукописних видань, які видавали учні та студенти навчальних закладів Львова, Станіслава (нині Івано-Франківськ), Чернівців. Проаналізовано особливості творення цих газет і журналів, з'ясовано роки їх видавання, схарактеризовано організаційні, змістові, аудиторні прикмети.

Висновки. Зосереджена у фонді Бібліотеки рукописна преса учнівської та студентської молоді дає змогу наповнити й доповнити важливою історичною інформацією повнокровну картину історії преси XIX — першої третини XX ст. Видання молоді для молодіжної аудиторії формували культурне середовище, плекали національну ідентичність, головно ж були першими кроками її творців на шляху до професійної культурологічної, політичної, суспільної журналістики. Процес віднайдення рукописної преси загалом, що триває вже декілька десятиліть, звільнених від ідеологічних гноблень, сприяє науковому прочитанню більшості збережених писаних газет і журналів. Однак цей багатогранний, суспільно й культурно значущий пресовий феномен залишається наразі маловивченим. Чимало часописів не віднайдено й досі, що не дозволяє сформувати достовірну медіакарту рукописної журналістики. Адже ще й нині дослідники виявляють видання, які перебувають поза межами наукового обігу, про які немає не лише докладної, а й загалом жодної інформації. Запроваджена до наукового обігу писана преса учнівської та студентської молоді, інші рукописні часописи, що збереглися не тільки в Бібліотеці, а й у книгозбірнях та архівах України й закордоння, все ж потребують докладного вивчення як унікальна модель комунікації з особливими метою і завданнями, своєрідними дискурсивними практиками — текстами та підтекстами, смислами та акцентами, уважне прочитання яких значно розширить знання про цю особливу павіль історико-культурної спадщини загалом, історію рукописної журналістики та історію преси, зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дашкевич Я. Перший український критико-бібліографічний журнал («Бібліографічний вістник». Львів, 1914) // У світі книжки. Львів, 2021. С. 367—373.
2. Черняков Б. І. Джерела до історії української преси учнівської та студентської молоді (XIX — початок XX ст.). Львів, 2005. 115 с.
3. Франко І. Др Остап Терлецький. Спомини і матеріали // Записки Наукового Товариства імені Шевченка: Т. L. Львів, 1902. С. 1—64.

4. Відділ рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 48 (Заклинський Роман Гнатович). Спр. 15. 410 арк.
5. Там само. Спр. 184. 28 арк.
6. Там само. Спр. 126-б. 9 арк.
7. Федорук О. Станіславівський рукописний часопис “Зірка”: коментар до франкового датування. Питання атрибуції // Записки наукового товариства імені Шевченка. 2005. Т. 250. С. 755—766.
8. Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848—1939 рр. Т. 1: 1848—1900 рр. Львів, 2001. 744 с.
9. Романюк М. Праця і Згода // Українська преса в Україні та світі XIX—XX ст. Т. 2: 1891—1905 рр. Львів, 2009. С. 212.
10. Животко А. Рукописні часописи української молоді. Львів, 1938. 27 с.

Отримано 3 січня 2025 р.

REFERENCES

1. Dashkevych Ya. Pershyi ukraïnskyi krytyko-bibliohrafichnyi zhurnal (“Bibliohrafichnyi vistnyk”. Lviv, 1914) [First Ukrainian critical and bibliographic journal (“Bibliographic Herald”. Lviv, 1914)] // U sviti knyzhky [In Book’s world]. Lviv, 2021. Pp. 367—373. [In Ukrainian].
2. Cherniakov B.I. Dzherela do istorii ukraïnskoï presy uchnivskoï ta studentskoï molodi (XIX — pochatok XX st.) [Sources on the history of the Ukrainian press issued by pupils and students (19th — early 20th centuries)]. Lviv, 2005. 115 p. [In Ukrainian].
3. Franko I. Dr Ostap Terletsykyi. Spomyny i materialy [Dr. Ostap Terletsykyi. Memories and materials]. *Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka* [Annals of the Shevchenko Scientific Society]: Vol. L. Lviv, 1902. Pp. 1—64. [In Ukrainian].
4. Fond 48 (Zaklynskyi Roman Hnatovych). Unit 15. 410 p. Manuscript Department of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv.
5. Fond 48 (Zaklynskyi Roman Hnatovych). Unit 184. 28 p. Manuscript Department of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv.
6. Fond 48 (Zaklynskyi Roman Hnatovych). Unit 126-b. 9 p. Manuscript Department of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv.
7. Fedoruk O. Stanislavivskyi rukopysnyi chasopys “Zirka”: komentar do frankovoho datuvannia. Pytannia atrybutsii [Stanislaviv handwritten newspaper “Zirka”: comments on Franko’s dating. Questions of attribution]. *Zapysky naukovoho tovarystva imeni Shevchenka* [Annals of the Shevchenko Scientific Society]. 2005. Vol. 250, pp. 755—766. [In Ukrainian].
8. Romaniuk M. M., Halushko M. V. Ukraïnski chasopysy Lvova 1848—1939 rr. [Ukrainian periodicals of Lviv, 1848—1939]. Vol. 1: 1848—1900. Lviv, 2001. 744 p. [In Ukrainian].
9. Romaniuk M. M. Pratsia i Zhoda [Work and consent] // Ukraïnska presa v Ukraïni ta sviti XIX—XX st. [Ukrainian Press in Ukraine and the World in the 19th—20th centuries]. Vol. 2: 1891—1905. Lviv, 2009. P. 212. [In Ukrainian].
10. Zhyvotko A. Rukopysni chasopysy ukraïnskoï molodi [Handwritten periodicals issued by Ukrainian youth]. Lviv, 1938. 27 p. [In Ukrainian].

Received on January 3, 2025

Lidiya Snitsarchuk

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv (Lviv, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-7272-9357

E-mail: lidija_s@ukr.net

HANDWRITTEN PERIODICALS ISSUED BY PUPILS AND STUDENTS
DURING SECOND HALF OF 19th — FIRST THIRTY YEARS OF 20th CENTURY
AT VASYL STEFANYK NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY OF UKRAINE IN LVIV

The goal of this research is to represent the unknown and lesser-known handwritten newspapers and magazines (from the second half of the 19th to the first third of the 20th century) housed in the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, to foster interest in this type of press, and to introduce some previously unknown handwritten periodicals from the specified period into scientific circulation. **The methodology** of this work is based on socio-communicative, socio-cultural, and microhistorical approaches, using historical, archival, chronological, bibliographic, and problem-oriented methods, as well as the methods of systematization and classification. **Scientific novelty.** A corpus of handwritten publications issued by pupils and students of educational centers in Lviv, Stanislaviv (now Ivano-Frankivsk), and Chernivtsi has been introduced into scientific circulation. The creation of these newspapers and magazines has been analyzed, the years of their publication have been established, and their organizational, content, and audience characteristics have been described. **Conclusions.** The handwritten periodicals created by pupils and students, which are housed in the library's collections, provide valuable historical information that helps to create a comprehensive picture of the press's history during the 19th century and the early part of the 20th century. Periodicals created by young people for a young audience have significantly influenced the cultural landscape, contributed to the development of national identity, and, most importantly, provided the foundational steps toward careers in cultural, political, social, and journalistic fields. The process of discovering the handwritten press, which has been going on for many decades, free from ideological oppression, has contributed to the academic reading of most of the preserved 'written' newspapers and magazines. However, this multifaceted, socially and culturally significant press phenomenon remains largely unexplored. Many periodicals have not yet been found, which makes it impossible to form a reliable media map of handwritten journalism. The 'written press' of schoolchildren and students, as well as other handwritten magazines preserved not only in the Library but also in libraries and archives in Ukraine and abroad, still requires detailed study as a unique model of communication with specific goals and objectives and unique discursive practices — texts and subtexts, meanings and emphases, the careful reading of which will significantly expand knowledge about this special part of historical and cultural heritage in general, the history of handwritten journalism, and the history of the press in particular.

Key words: Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, handwritten periodicals, newspapers issued by pupils and students, press studies, press bibliography, editorial office, publisher, discursive practices, historical and cultural heritage.